

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров В.М. Організаційні форми англословної підготовки інженерів засобами інтенсивної методики / В.М. Александров // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Запоріжжя, 2007. – Вип. №44. – С. 8-17.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. проф. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Китайгородская Г.А. Новые подходы к обучению иностранным языкам/ Г.А. Китайгородская // Вестник МГУ. - Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.- 1998. - №1. – С. 32-39.
4. Корнева З.М. Навчання студентів економічного профілю вищих навчальних закладів України ділової англійської мови за методикою “занурення”/ З.М. Корнева // Іноземні мови. – 2004. - №4. – С.54-57.
5. Литвинов П. П. 3000 английских слов. Техника запоминания : тематический словарь-минимум / П. П. Литвинов. – М. : Айрис-пресс, 2005. – 208 с.
6. Лозанов Г. Предпосылки построения общей теории внушения (глава из книги Суггестология)/ Лозанов Г. // Методика преподавания иностранных языков за рубежом. – М.: Прогресс, 1976. – Вып. 2. – С. 195-225.
7. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під керівн. С.Ю. Ніколаєвої. – К.:Ленвіт, 2002. – 328 с.
8. Семенова С. Т. 4500 наиболее употребительных слов английского языка / С. Т. Семенова // Иностранные языки в высшей школе. – 1975. – Вып.10. – С. 128–142.
9. Тарнопольский О.Б. Методика обучения английскому языку: Учеб. пособ./ Тарнопольский О.Б., Кожушко С.П. - К.: Ленвит, 2004. – 192 с.
10. Черенько Т. Причуды Мнемозины / Т. Черенько // Бизнес. – 2004. – №7. – С. 64–66.

УДК 373.51 : 908(477.84)

СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ВОЛИНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ (ЛІЦЕЇ)

Белова І.І., асистент

Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка

Стаття присвячена організації та структурі навчального процесу у Волинській гімназії. Розглянуто проблеми створення та розвитку навчального закладу в Кременці. Представлено навчальні принципи, свіоерідні заохочувальні методи навчання, а також особливості виховного процесу та щотижневне навантаження учнів гімназії (лицею).

Ключові слова: навчально-виховний процес, зміст навчально-виховного процесу, структура навчального процесу, програма навчання, принципи навчання.

Белова И.И. СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ВОЛЫНСКОЙ ГИМНАЗИИ (ЛИЦЕЕ) / Кременецкий областной гуманитарно-педагогический институт им. Тараса Шевченко, Украина.

Статья посвящена организации и структуре учебного процесса в Волынской гимназии. Рассмотрены проблемы создания и развития учебного заведения в Кременце. Представлены учебные принципы, своеобразные поощрительные методы учебы, а также, особенности воспитательного процесса и еженедельная нагрузка учеников гимназии (лицея).

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, содержание учебно-воспитательного процесса, структура учебного процесса, программа учебы, принципы учебы.

Belova I.I. THE STRUCTURE AND ORGANIZATION OF AN EDUCATIONAL-EDUCATING PROCESS IN VOLYN' GYMNASIUM (LYCEUM) / Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian Pedagogical Institute, Ukraine

The article is devoted to the organization and structure of educational process in Volyn' Gymnasium. The problems of creation and development of educational establishment in Kremenets' are considered. The

educational principles and original encouraging methods of studies, and also, features of an educate process and weekly loading of students of gymnasium (lyceum) are presented.

Key words: an educational-educating process, content of an educational-educating process, the structure of an educational-educating process, the program of education, principle of education.

ВСТУП

На початку XVIII століття в Кременці на пропозицію та кошти кременецького старости князів Януша-Антонія і Міхала-Серватія Вишневецьких по сусідству з Богоявленським монастирем збудовано велику резиденцію. У 1751 році тут відкрили колегіум, який був покликаний забезпечувати молодь Волині середньою освітою. У 1773 році, внаслідок розпуску ордену єзуїтів, монастир разом із підпорядкованим йому навчальним закладом був закритий. Корпуси, які після нього залишились, перейшли до окружної Комісії народної освіти, а вона відкрила першу в цих краях світську середню школу.

Восени 1805 року, через десять років після переходу міста Кременця під владу Російської імперії, за указом імператора Олександра I в корпусах колишнього єзуїтського колегіуму відкрили Волинську гімназію. Ініціаторами її появи були відомі вчені й громадські діячі Тадеуш Чацький і Гуго Коллонтай. Заснування Волинської гімназії в місті Кременці було результатом освітньої реформи, проведеної в Росії на початку XIX ст. За царським указом від 24 січня 1803 р. в імперії впроваджувалася нова система шкільництва, яка спиралася на доробок Комісії національної освіти, центрального органу польської освіти, що діяв у 1773-1794 рр. На території Росії було створено навчальні округи з університетами в кожному з них, які були школами найвищого рівня й водночас виконували адміністративні освітні функції і відповідали перед вищою інстанцією. Однією з таких одиниць став Віленський навчальний округ, який включав вісім губерній, що охоплювали територію колишньої Речі Посполитої. Для трьох губерній, найбільше віддалених від Віленського університету – Волинської, Подільської та Київської – запровадили посаду інспектора, наділеного повноваженнями куратора. Куратором округу призначили князя Адама-Єжи Чарториського, а інспектором указаних губерній став Тадеуш Чацький. Важливим чинником даного дослідження є вивчення стану навчально-виховного процесу у Волинській гімназії (ліцеї) й шляхи його реалізації та удосконалення.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

На початку дослідження історичного шляху Волинської гімназії перед нами постало завдання виважено оцінити історико-педагогічний процес, виробити новий об'єктивний підхід до здобутків попередніх поколінь освітян. Між Віленським університетом та керівниками Кременецької Волинської гімназії на початку XIX ст. виник гострий конфлікт з приводу навчальних програм. За прикладом Комісії національної освіти 1803 р. Віленський університет підготував для шкіл свого округу – семилітніх і семикласних гімназій та чотирирічних і чотирикласних повітових шкіл – навчальні програми. Університет дотримувався принципів загальноосвітнього характеру програм і паралельного вивчення в усіх класах різних груп предметів. Програми піддавалися певним корективам, але зберігали в різних пропорціях загальноосвітній, енциклопедичний характер. Водночас укладачі прагнули, щоб в цілому програми повітових шкіл були подібними до програм гімназій [1].

До Кременецької гімназії вступали, здебільшого, діти віком 8-9 років, котрі вже мали початкову освіту. Курс навчання тут тривав 10 років. Навчання проводили в системі чотирьох однорічних класів і трьох дворічних курсів. У перших класах приділяли увагу «тренуванню пам'яті², у вищих – «тренуванню розумових здібностей».

Була створена найпростіша схема навчання дітей різних вікових періодів. У плані передбачалося чотири викладачі на чотири перших класи, які навчали мов: російської, польської і латини; французької; німецької. Тут також вивчали арифметику, мораль, географію. Завданнями перших чотирьох класів була підготовка учнів до слухання наступних шести курсів [3].

На вивчення кожної з мов у кожному із чотирьох класів виділяли по чотири години на тиждень, крім польської й латини, які вивчали спарено 6 годин на тиждень. На вивчення решти обов'язкових предметів відводилося по 1 годині на тиждень. Перевантаження учнів мовами вже тоді сприймали неоднозначно. З одного боку, імпонувала така висока освіченість випускників, а з іншого – виникали побоювання, що, вивчаючи одночасно 5 мов, учень насправді не міг ґрунтовно засвоїти жодної. Це була своєрідна данина моді. Батьки раді були бачити своїх дітей поліглотами.

Крім того, надто мало виділяли годин на вивчення факультативних предметів. Згодом, задля ліквідації цього недоліку, у план були внесені зміни. За невелику додаткову оплату учнів навчали танців, співу та фехтування.

На старших курсах шість викладачів навчали шести обов'язкових предметів, а саме:

- 1) математики і логіки;
- 2) фізики;
- 3) хімії та історії розвитку природи;

- 4) загальної історії;
- 5) права;
- 6) літератури.

Крім цього, було передбачено вивчення дев'яти факультативних предметів: граматики грецької мови; слов'янської граматики; бібліографії, садівництва і рільництва; будівництва і практичної механіки; вищої математики і астрономії; анатомії і фізіології; хірургії й акушерства; ветеринарії.

Увесь обсяг навчання на шестирічних курсах поділявся на три відрізки – бенніуми.

На першому бенніумі вивчали математику і логіку та загальну історію, на другому – фізику і право; на третьому – історію розвитку природи з хімією та літературу. Розклад занять формували так, щоб, крім обов'язкових предметів, учні могли відвідувати факультативні.

На четвертому бенніумі передбачена вища математика та астрономія, вивчати яку за бажанням могли учні, котрі успішно закінчили курс навчання за попередні три бенніуми.

У цілому учень був зайнятий чотири години: дві зранку і дві – по обіді. Тижневе навантаження викладача становило 10 годин. На додаткові курси в перших двох семестрах виділено 10 год/тиж., у третьому – п'ять годин на тиждень.

З 1803 р. Віленський університет запровадив у школах округу програми навчання, які наслідували програми Комісії національної освіти. Середня школа мала семирічний курс навчання. Суспільно-гуманітарні предмети склали 54,5% навчального часу; природничо-математичні науки – 45,5%. Учніське навантаження становило 20 годин на тиждень. Викладання релігії та мови не входило до курсу навчання. Основи релігії вивчалися лише по неділях та у святкові дні, мови – у позалекційний час. Протягом перших трьох років домінували предмети гуманітарного циклу (2/3 лекційного часу); у другому трьохріччі – природничо-математичні дисципліни. Блок суспільних наук викладався на сьомому році навчання. Чільне місце відводилося риторичі. У двох перших нижчих класах учні опановували польську та латинську мови, арифметику, географію. У старших класах перевага віддавалася математичним наукам, фізиці, праву, історії, польській і латинській літературам. Із пояснень ректора університету Яна Снядецького видно, що в старших класах досконало викладався один головний предмет, а інші виконували функцію додаткових. Кожного року головний предмет змінювався.

Слід відзначити, що програми, які були запропоновані Кременецькою гімназією, являли собою спробу поєднання гуманітарних та природничо-математичних дисциплін. Крім того, вони були свого роду експериментом, який згодом можна було поширити на інші гімназії Віленського округу. Кременецькі навчальні програми не можна вважати досконалими, що пояснюється невизначеністю положення цього закладу. Намір його творців полягав у швидкому перетворенні гімназії в новий університет. Тому вони і пропонували програму навчання, яка була б близька до університетської. Це, у свою чергу, викликало певні недоліки в організації навчання. Порушувалася наступність в навчальних планах нижчих та вищих класів, і цей розрив долався лише завдяки напруженій праці викладацького колективу, шляхом додаткових лекцій, вдалим використанням навчально-матеріальної бази.

Поліпшення освіти Т. Чацький планував почати з реформування трьох гімназій у підлеглих йому губерніях. Він прагнув, щоб ці навчальні заклади були доступним для всіх суспільних верств і водночас пов'язаними з багатою та освіченою елітою, що цілком схвалювала школи. Для задоволення сподівань громадськості Чацький планував запровадити розширену програму, яка спиралася б на загальну освіту, що „розвиває розум і здатність до пізнання”, поєднану зі школами практичного профілю й диференційованого рівня навчання. У програмі навчання Чацький запропонував гуманітарні (мови, література, історія, географія, право) та математично-природничі предмети, доповнені дисциплінами з практичним застосуванням у регіоні. Найдоцільнішим із парктичної точки зору, він вважав розвиток рільництва, садівництва, акушерства, ветеринарії, хірургії та практичної механіки. Особливу практичну і естетичну цінність інспектор убачав у заняттях садівництвом.

Крім гімназії, Чацький хотів заснувати інститут для підготовки вчительок-гувернанток, у якому мали навчатися 24 кандидатки (від 8 до 9 років), які мали навчатися на професійних „наставниць шляхетських дочок”. Курс навчання повинен був тривати 9 років. Дівчатам викладалося більше 20 предметів, серед яких була відсутня педагогіка, що не давало потрібного професійного спрямування в підготовці майбутньої гувернантки. Це була перша пропозиція створення на землях колишньої Речі Посполитої жіночої семінарії. Таким чином Т. Чацький прагнув обмежити вплив французьких гувернанток, недостатньо підготовлених для педагогічної роботи. Цей пансіон знаходився би під опікою імператриці, як і всі жіночі гімназії в Росії. Це починання підтримували Коллонтай та Г. Чарториський [6].

Короткий екскурс у зміст програм дає можливість стверджувати, що організація процесу навчання в Кременецькій гімназії мала специфічний характер, що був зумовлений освітніми завданнями цього навчального закладу, а саме – наділити своїх учнів науковими знаннями, відповідними рівню розвитку тогочасної європейської науки, виховувати молоде покоління в любові до краю та повазі до праці.

Відповідно до цих завдань було визначено зміст та організацію навчання. Прагнення поєднати в одному навчальному закладі три ступені освіти (початкову, середню та вищу) визначало зміст навчання і спричиняло певний розподіл на класи. За планом Коллонтая гімназія мала 4 нижчі й 3 вищі класи. У нижчих класах навчалися 1 рік, у вищих – два; повний курс навчання тривав 10 років і, незважаючи на постійний розвиток та вдосконалення навчальних програм, він залишався незмінним.

Початкові класи були аналогом повітової школи і їх учні займалися, в основному, вивченням мов – польської, латинської, французької, російської, німецької, грецької; їх доповнювали географія з елементами історії, початкові відомості з арифметики. Навчальний тиждень тривав 20 годин, з яких 85% часу (17 годин) відводилося саме мовам. Кожний курс у вищих класах складався з пари предметів, яка викладалася 2 роки: I – математика і сучасна історія з географією; II – фізика і право; III – хімія та історія з літературою. Крім обов'язкових предметів, були ще й надобов'язкові, на які відводилося 10 годин на тиждень. Серед них були бібліографія, сучасна граматики, нумізматика, мінералогія.

Потім були введені курси історії наук і мистецтва, археології, палеографії, логіки, східних мов. Після занять учні за власним бажанням могли займатися малюванням, співами, музикою, танцями, верховою їздою [4].

Висвітлення навчально-виховного процесу гімназії (ліцею) включає розгляд методики проведення навчальних занять, принципів та засобів навчання. У сучасній педагогіці принципи навчання виступають як необхідні умови, які сприяють підвищенню якості педагогічної діяльності. Відповідно до головних компонентів навчання педагогічна наука виділяє такі навчальні принципи: принцип виховуючого навчання, принцип зв'язку навчання з життям, принцип науковості освіти, принцип систематичності і системності навчання, формування позитивної мотивації навчально-пізнавальної діяльності, активності і самостійності учнів, принцип індивідуального підходу до учнів у навчанні, принцип наочності, міцності засвоєння знань, умінь, навичок; принцип оптимізації навчального процесу. Багато з них були добре знайомі педагогам Кременецької гімназії [7].

Стосовно форм організації навчального процесу слід зазначити, що основною тут була класно-урочна система занять. Сучасна педагогіка дає визначення уроку як організаційної форми навчальної роботи в школі, при якій учитель у рамках точно встановленого часу з постійним складом учнів одного віку за твердим розкладом вирішує певні навчально-виховні завдання. Регламентувався не тільки початок та кінець класних занять, а й розклад предметів.

Серед своєрідних навчально-заохочувальних методів можна виділити те, що кращі учні сиділи на перших партах, гірші – на останніх. З числа кращих призначалися "аудитори" – помічники класних наставників, що перевіряли домашнє завдання, слідкували за дисципліною. Іноді, з виховною метою, аудитором дозволялось бути і посереднім учням. Існувало дві книги „біла", куди заносилися імена відмінників, і „чорна", де відмічали імена відстаючих. Записи в книгах періодично оприлюднювалися перед зібраннями учнів.

Заслугове на особливу увагу організація виховного процесу у Волинській гімназії шляхом створення конфліктів; введення системи контролю за навчанням, поведінкою учнів (префект, дозорці, цензори); існування демократичної форми самоврядування – учнівського суду [2].

Кременецька школа-феномен із часом набувала все більшої популярності, зміцнювалася її науковий потенціал. І все частіше лунали голоси із вимогою подальшої її реорганізації на шляху юридичного закріплення за нею статусу університету чи академії та виходу з-під контролю гордовитого та задрісного Вільна. Свідченням цього є проект, складений ініціативною групою викладачів під керівництвом директора М.Сціборського від 10 листопада 1817 року. Проект вимагав створення так званої „малої академії" із трьома факультетами: фізико-математичних; „моральних, політичних та юридичних наук", та літератури і мистецтва з деканами на чолі, а також прерогативи надання вчених ступенів: кандидата, магістра і доктора. Подібних звернень було немало. Але проекти так і залишалися проектами. Віленський університет не хотів здавати позицій, куратор Чарторийський, відомий повільністю і поміркованістю в діях, зволікав із остаточним рішенням. Він не мав упевненості в готовності наукового закладу до переходу на університетський рівень і суто по-людськи, знаючи, що реорганізація понесе за собою зміни у викладацькому складі, турбувався про долю багатьох викладачів, котрих прийняв на роботу ще Т.Чацький [5].

Звичайно, навчальний процес у Кременці не був організований ідеально. Низку суттєвих недоліків підмітили і сучасники, і наступні дослідники педагогічної спадщини Волинської гімназії (ліцею).

Однак не помиляється той, хто нічого не робить. Заслуги Кременецької гімназії в піднесенні рівня освіти очевидні й не обмежені лише Волинським краєм. Свідченням цього є ціла плеяда його вихованців, відомих діячів у галузях літератури, історії, інженерної справи.

Новизна та прогресивність цього навчального закладу полягала в:

- його світській спрямованості, адже відомо, що раніше практично вся освіта була зосереджена навколо монастирів. В основному школи належали орденам єзуїтів, піарів, василіан, які надавали навчання вузької релігійної спрямованості;
- практичній та професійній організації. Свідченням цього є розроблена мережа професійних навчальних закладів та перелік виучуваних предметів;
- демократичності та турботі про розвиток особистості. Засновники навчального закладу передусім дбали про те, щоб надати можливість здобуття освіти здібним дітям із малозабезпечених верств населення, логічно вважаючи, що саме вони, маючи відповідні знання та відчуваючи необхідність працювати принесуть найбільшу користь суспільству. Засновано стипендії, пансіони, набула поширення практика, за якої багаті учні оплачували навчання декількох бідніших. Єдиним фактором відзначення учнів були їх успіхи в навчанні та добра поведінка.

ВИСНОВКИ

Кременецька гімназія (ліцей), як кожний навчальний заклад, що прагнув здобути престиж і визнання в людині, великого значення надавала всебічному розвитку вихованців, хоча, слід зазначити, це було, в основному, привілеєм аристократів та заможних верств населення. Таким чином, система організації навчання і виховання Волинської гімназії (ліцею) була досить цілісною і мала у своєму здобутку прогресивні ідеї європейського рівня в галузі педагогіки. Серед них такі як:

- виключне і поглиблене вивчення мов на початковому етапі навчання (4 роки);
- парне викладання предметів за принципом спорідненості (польська і латинська мови) та асоціативності (італійська мова і музика);
- введення до курсу навчання окремими предметами історії, географії, права і політичної економії;
- наявність ряду надобов'язкових предметів, що розвивали здібності учнів (прообразів сучасних факультативних занять): мінералогія, бібліографія, архітектура, військове будівництво;
- додаткові курси верхової їзди, малювання, фехтування, плавання та ін. у вільний від занять час;
- різноманітна краєзнавча діяльність вихованців гімназії (ліцею) під керівництвом викладачів;
- світський характер викладання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко М. Кременецький ліцей і університет св. Володимира. Історично-юридична розвідка/ Василенко М. – К.: УАН, 1923. – 49 с.
2. Волинські Афіни. 1805-1833: Збірник Наукових праць /Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка; під ред. С. Маковського і В. Собчука. – Тернопіль: „Богдан”, 2006. – С.23-40.
3. Кисельова В. Становлення ліцейної освіти в Україні/ В.Кисельова //Педагогіка і психологія професійної освіти, 1999. – № 3. – С.365.
4. Коляденко С.М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805-1833 рр.) Автореф. дис. канд.пед.наук: 13.00.01.– К., 1998.–С.10-11.
5. Чернихівський Г.І. Кременеччина від давнини до сучасності/ Чернихівський Г.І. – Кременець, 1999. – С.61.
6. Чернихівський Г.І. Кременець. Путівник/ Чернихівський Г.І. – Львів: Вид-во: «Каменярь», 1987. – 56 с.
7. Чуйко С.Р. Організація навчального процесу в ліцеях України (XIX – перша половина XX ст.) – Автореф. дис. канд.пед.наук: 13.00.01. – Тернопіль, 1999. – С.6.